

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

A. Raud

Kuidas

KARI MARXI
„KAPITALI“

*lugeda,
õppida ja
konspetsioneerida*

TARTU 1961

1-23540 III

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

POLIITILISE ÕKONDOMIA KATEEDER

A. Raud

Kuidas

KARI MARXI
„KAPITALI“

*lugeda,
õppida ja
konspekteerida*

TARTU 1961

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18
А. Рауд
КАК ЧИТАТЬ, ИЗУЧАТЬ И КОНСПЕКТИРОВАТЬ
"КАПИТАЛ" КАРЛА МАРКСА
На эстонском языке

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

85 407

Vastutav toimetaja V. Türik
Korrektor E. Vohandu

=====
TRÜ Rotaprint 1960. Trükipoognaid 2,25.

Trü. 800 eks. MB 08490. Tel. nr. 440.

Rand 1961.a. - rbl. 0,05

I. KUIDAS MARXI "KAPITALI" LUGEDA, ÕPPIDA JA
KONSPEKTEERIDA.

Selleks, et kergendada "Kapitali" lugemist ja õppimist, on kasulik enne seda õppida tundma poliitilise ökonomia õpikut ning teoseid, mis selgitavad "Kapitali".¹ Peale selle on otstarbekohane rööbiti "Kapitali" lugemisega tutvuda marksismi-leninismi klassikute mõningate teostega.

Sellistest teostest võib nimetada eelkõige 1848.a. ilmunud teost "Kommunistliku Partei Manifest", milles on lühidalt formuleeritud kapitalismi arenemise seadused. Selles programmilises dokumendis on näidatud töölisklassi kui kõige eesrindlikuma ja revolutsioonilisema klassi osa. Peale selle on enne "Kapitali" lugemist kasulik lugeda veel Marxi teost "Palgatöö ja kapital"².

Lenini teostest on soovitav meelde tuletada 1) "Mis on "rahvasõbrad" ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?"³ (eriti esimene osa), 2) "Majandusliku romantismi ise-

¹ A. Raud, Karl Marxi majandusõpetuse kujunemisest ja arenemisest, Tallinn 1960, lk. 40 - 108.

² Karl Marx, Palgatöö ja kapital. Karl Marx ja Friedrich Engels, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn 1957, lk. 50 - 77.

³ V.I. Lenin, Teosed, I kd., Tallinn 1948, lk. 109-299.

loomustuseks",⁴ 3) "Marksismi kolm allikat ja kolm komponen-
ti",⁵ 4) "Karl Marxi õpetuse ajalooline saatus"⁶ ning 5)
"Karl Marx".⁷

Kõik mainitud markeismi-leninismi klassikute teosed on
laialdaselt tuntud. Mitmeid marksismi-leninismi algallikaid
on tundma õpitud NLKP ajaloo kursuses, kuid sellele vaatama-
ta on kasulik neid enne "Kapitali" lugemist uuesti meelde tu-
letada või läbi lugeda.

Peale nende teoste on otstarbekohane lugeda rõõbiti "Ka-
pitali" tundmaõppimisega niisuguseid teoseid, mis kergenda-
vad ja soodustavad selle teose mõistmist ning täiendavad te-
ma põhimõtteid. Selliseks teoseks on eelkõige "Kapitali" esi-
mese köite esimese nelja peatüki konspekt, mis on koostatud
Engelsi poolt.⁸

See konspekt eraldab kõige olulisema, fikseerib lugeja
tähelepanu kõige tähtsamatele Marxi põhimõtetele. Teiseks
niisuguseks teoseks on Engelsi poolt koostatud kolm retsen-
siooni Marxi "Kapitali" kohta.⁹ Esimeses retsensioonis rõhu-
tab Engels, et "Kapitalis" on esmakordselt teaduslikult uurit-
tud palgatöö- ja kapitalivahelist suhet. Kommenteerides Marxi
mõtteid kapitalistliku tootmisviisi ja proletariaadi kui ko-
danluse hauakaevaja kohta, kirjutab Engels: "Niisama teravalt,
nagu Marx paljastab kapitalistliku tootmise halvad küljed,
niisama selgesti tõestab ta, et see ühiskondlik vorm oli pa-
ratamatu selleks, et ühiskonna tootlikke jõude sellisele kõr-
gusele arendada, mis teeb võimalikuks kõigi ühiskonna liik-
mete ühesuguse inimväärse arenemise. Selleks olid kõik vara-

⁴ V.I. Lenin, Teosed, 2.kd., Tallinn 1949, lk.107-230.

⁵ V.I. Lenin, Teosed, 19.kd., Tallinn 1953, lk.3-8.

⁶ V.I. Lenin, Teosed, 18.kd., Tallinn 1953, lk.543-548.

⁷ V.I. Lenin, Teosed, 21.kd., Tallinn 1953, lk.27-72.

⁸ Friedrich Engels, Marxi "Kapital". Karl Marx ja Fried-
rich Engels, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tal-
linn 1957, lk.364-369.

⁹ Ф. Энгельс, О "Капитале" Маркса, Госполитиздат, 1941.

semad ühiskonnavormid liiga vaesed. Alles kapitalistlik tootmine loob rikkused ja tootlikud jõud, mis selleks on vajalikud, kuid ta loob ühteaegu ka rõhutatud tööliste massi näol selle ühiskondliku klassi, kes on järjest enam sunnitud võtma need rikkused ja tootlikud jõud enese kätte, et rakendada neid mitte nii nagu praegu - ühe, monopolistide klassi huvides, vaid kogu ühiskonna huvides."¹⁰

Teises retsensioonis nimetab Engels "Kapitali" sotsiaaldemokraatia piiblik. Ka selles retsensioonis on kesksel kohal Marxi õpetus lisaväärtusest, kapitalistliku eksploateerimise ja kapitalistliku tootmisviisi kaotamise paratamatuse kohta. Engels kirjutab: "Kõige tähelepanuväärsem on siin selle tõestamine, et koos kapitali kontsentreerimise ja akumulatsiooniga toimub liigse töölisrahva akumulatsioon ja et need mõlemad protsessid teevad lõppude-lõpuks ühest küljest vajalikuks ning teisest küljest võimalikuks sotsiaalse pöörde"¹¹.

Kolmandas retsensioonis käsitleb Engels "Kapitali" põhiteese. Kõik need kolm retsensiooni ja eriti kolmas retsensioon on kergesti mõistetavad ja lühikesed tööd, mida võib kasutada kui eeskujulikke "Kapitali" kommentaare.

Üheaegselt "Kapitaliga" on kasulik lugeda Engelsi retsensiooni Marxi teosele "Poliitilise ökonomia kriitikast."¹²

Olulist abi võib osutada "Kapitali" lugejale Engelsi teose "Anti-Dühring" teise osa I, V, VI, VII, VIII ja IX peatüki¹³ tundmaõppimine. Siin on populaarselt ja huvitavalt käsitletud selliseid probleeme, nagu poliitilise ökonomia aine ja meetod, lisaväärtus, kapital. Neid peatükke on kohane lugeda rööbiti "Kapitali" esimese köite esimese kahe osa-

¹⁰ Friedrich Engels, Marxi "Kapital". Karl Marx ja Friedrich Engels, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn 1957, lk. 369.

¹¹ Ф. Энгельс, О "Капитале" Маркса, Госполитиздат, 1941, lk. 24-25.

¹² Karl Marx ja Friedrich Engels, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn 1957, lk. 284-292.

¹³ Friedrich Engels, Anti-Dühring, Tallinn 1951.

ga. "Anti-Dürringist" on soovitatav peale selle veel tundma õppida kolmanda osa II peatükki, milles käsitletakse kujukalt kapitalismi põhivastuolu, s.o. vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamise vormi vahel ning analüüsitakse selle vastuolu väljendusvorme.¹⁴

Rööbiti "Kapitali" XIII peatükiga on kasulik lugeda Engelsi raamatut "Töölisklassi olukorrast Inglismaal."¹⁵ Koos kapitalismi arengu kolme staadiumi ("Kapitali" I kd. XI-XIII ptk.) tundmaõppimisega on soovitatav lugeda Lenini teose "Kapitalismi areng Venemaal" V-VII peatükki.¹⁶

"Kapitali" seitsmenda osa tundmaõppimiseks on tarvis lugeda Lenini artikleid "Tootmise kontsentreerumine Venemaal"¹⁷ ja "Vaesumine kapitalistlikus ühiskonnas".¹⁸

Pärast "Kapitali" esimese köite tundmaõppimist on võimalik, kasulik ja huvitav alustada selle teose teise köite lugemist, õppimist ja konspekteerimist. See köide koosneb kolmest osast ja kahekümne ühest peatükist.

1) "Kapitali metamorfoosid ja nende ringkäik" (peatükid I-VI), 2) "Kapitali käive" (peatükid VII-XVII) ning 3) "Ühiskondliku kogukapitali taastootmine ja ringlemine" (peatükid XVIII-XXI).

Esimese osa "Kapitali metamorfoosid ja nende ringkäik" paremaks mõistmiseks võib soovitada lisakirjandusena V.I. Lenini teoseid "Veel üks sotsialismi hävitamine"¹⁹ ja "Kooperaatiivide küsimus kahvusvahelisel sotsialistide kongressil Kopenhaagenis".²⁰ Nendes teostes paljastab Lenin vahetus-

14 Friedrich Engels, Anti-Dürring, Tallinn 1951, lk. 234-252.

15 К. МАРКС и Ф. ЭНГЕЛЬС, Соч., т. 2, М., 1955, lk. 231-517.

16 V.I. Lenin, Teosed, 3. kd., Tallinn 1950.

17 V.I. Lenin, Teosed, 18. kd., Tallinn 1953, lk. 247-248.

18 Sealsamas, lk. 403-404.

19 V.I. Lenin, Teosed, 20. kd., Tallinn 1953, lk. 165-185.

20 V.I. Lenin, Teosed, 16. kd., Tallinn 1952, lk. 252-260.

kontseptsiooni (K. Kautsky, K. Renner, R. Hilferding jt.).

Kapitali ringkäik on tootmise ja ringluse ühtsus. Selles ühtsuses on tootmine primaarne. Reformistid ja revisionistid lahutavad täielikult ringluse tootmisest. Peaosa nende arvamuse järgi etendavat kapitalistlikus majanduses ringlemine. Tootmine olevat puhttehniliste operatsioonide (tooraine hankimine ja selle ümbertöötamine) summa. Säärast tegelikkuse moonutamist oli vaja selleks, et "tõestada", nagu ei oleks kapitalistlikus tootmises ekspluateerimist ega antagonistlike klassivastuolusid. Sellest lähtudes konstrueerisid revisionistid ja reformistid niinimetatud "sotsialiseerimise teooria", mille kohaselt tulevat "sotsialiseerida" ringlus, kapitalistlik tootmine tulevat aga jätta puutumata. Selle tagajärjel tekkivat mingisugune "sotsialism". Lenin näitas, et "sotsialiseerimise teooria" on ebaõige ja reaktsiooniline.

"Kapitali" teise kõite kõige raskemaks osaks on kolmas osa, milles analüüsitakse ühiskondliku kogukapitali taastootmist ja ringlemist, s.o. ühiskondliku kogukapitali liikumist. Lenin märgib, et on äärmiselt tähtis ja uus see analüüs, mille andis Marx "Kapitali" teises kõites ühiskondliku kogukapitali taastootmise kohta mitte ühiskonna majanduse murdosa, vaid kogu selle majanduse tervikuna. Parandades klassikute vea, jaotab Marx kogu ühiskondliku tootmise kaheks suureks alajaotuseks: 1) tootmisvahendite tootmine ja 2) tarbimisese-
mete tootmine ning vaatleb üksikasjaliselt tema poolt võetud arvuliste näidete varal ühiskondliku kogukapitali ringlemist nii lihtsa kui ka laiendatud taastootmise, s.o. akumulatsiooni puhul.²¹

Kõige enam tähelepanu pühendab Marx ühiskondliku kogukapitali lihtsale taastootmisele. Tavaliselt arvatakse, et kõige raskem küsimus on laiendatud taastootmise ja akumulatsiooni küsimus, s.o. kapitaliseeruva lisaväärtuse realiseerimise probleem. Marx oli ilmselt teisel seisukohal, mida

²¹ V.I. Lenin, Teosed, 21.kd., Tallinn 1953, lk. 48.
lk. 48.

tõendab kasvõi see, et ta ühiskondliku kogukapitali lihtsa taastootmise uurimisele pühendas "Kapitali" teises köites tunduvalt rohkem tähelepanu ja ruumi kui ühiskondliku kogukapitali laiendatud taastootmisele.

Ühiskondliku kogukapitali taastootmise ja ringlemise teaduslik teooria avastab seosed ja vastastikused sõltuvused ühiskondliku tootmise eri külgede (tootmise, jaotuse, vahetuse, tarbimise) vahel. Marx näitas, kuidas toimub ühiskondliku koguprodukti realiseerimine, siis kui tootmisvahendid on kapitalistide eraomandus, kui toimib konkurentsi ja tootmise anarhia seadus. Marx lahendab ühiskondliku koguprodukti realiseerimise tingimuste probleemi lihtsa ja laiendatud kapitalistliku taastootmise tuntud skeemide abil. Nende skeemide selgitamisele ja mõistmisele tuleb osutada tõsiselt tähelepanu.

Ühiskondliku kogukapitali taastootmise ja ringlemise marksistlikku teooriat arendas oma teostes edasi V.I. Lenin. Sellepärast on otstarbekohane "Kapitali" teise köite kolmanda osa õppimisel kasutada Lenini töid "Niinimetatud turgude küsimuse kohta"²², "Kapitalismi arenemine Venemaal"²³, "Märkus turgude teooria käsimumise kohta"²⁴, "Veel realiseerimisteooria küsimusest"²⁵ ja "Vastus hr. P. Neždanovile".²⁶

Teoses "Niinimetatud turgude-küsimuse kohta" analüüsib Lenin ühiskondliku kogukapitali taastootmist ja ringlemist, arvestades kapitali orgaanilise struktuuri kasvu. Sellest analüüsist teeb ta väga tähtsa järelduse, et kõige kiiremini kasvab tootmisvahendite tootmiseks vajalike tootmisvahendite tootmine, sellele järgneb tarbeesemete tootmiseks vajalike tootmisvahendite tootmise kasv ja kõige pikaldasemalt kasvab

²² V.I. Lenin, Teosed, 1.kd., Tallinn 1948, lk.64-73.

²³ V.I. Lenin, Teosed, 3.kd., Tallinn 1950, lk.64-73.

²⁴ V.I. Lenin, Teosed, 4.kd., Tallinn 1950, lk.40-48.

²⁵ Sealsamas, lk. 56-73.

²⁶ Sealsamas, lk. 133-138.

tarbeesemete tootmine. Oma teostes "Veel realiseerimisteooria küsimusest" ja "Vastus hr. P. Neždanovile" toob V.I. Lenin esile ühiskondliku kogukapitali taastootmise ning realiseerimise vastuolude sisu ja näitab nende vastuolude arenemist, mis kutsub paratamatult esile ületootmise majanduskriisid.

"Kapitali" kolmanda köite pealkirjaks on "Kapitalistlik tootmisprotsess kui tervik". Selles köites uurib Marx konkreetseid vorme, mis tulenevad tervikuna vaadeldud kapitali liikumise protsessist. Kapitali teisendused, mida selles raamatus käsitletakse, lähenevad samm-sammult sellele vormile, milles nad esinevad majanduselu pealispinnal, mitmesuguste kapitalide vastastikusel mõjus, konkurentsis ja tootmisagentide eneste tavalises teadvuses. "Kapitali" kolmandas köites käsitleb Marx neid konkreetseid väärtuse ja lisaväärtuse vorme, mis esinevad kapitalistliku tegelikkuse pealispinnal. Pearaskus on selles, et mõista niisuguste kategooriate muundunud iseloomu, nagu tootmiskulud, kasum ja kasuminorm, keskmine kasum ja tootmishind, kaubanduskasum ning laenuprotsent ja ettevõtjatulu, maarent; mõista kapitali ja lisaväärtuse muundumise omapära.

"Kapitali" kolmas köide koosneb seitsmest osast ja viiekümne kahest peatükist. Esimeses osas (peatükid I - VII) uurib Marx lisaväärtuse muundumist kasumiks ja lisaväärtuse normi muundumist kasuminormiks. Teises osas (peatükid VIII - XII) käsitleb ta kasumi muundumist keskmiseks kasumiks ja väärtuse muundumist tootmishinnaks. Kolmandas osas (peatükid XIII - XV) analüüsib Marx kasuminormi langemise tendentsi seadust. Neljandas osas (peatükid XVI-XX) uuritakse kaupkapitali ja rahakapitali muundumist kaupadega kauplemise kapitaliks ja rahaga kauplemise kapitaliks. Viiendas osas (peatükid XXI - XXXVI) käsitleb Marx tööstuskapitalist eraldunud teist osa - laenukapitali, s.o. kapitali, millest saadakse protsente. Kuuendas osas (peatükid XXXVII-XLVII) analüüsitakse lisakasumi muundumist maarendiks. Seitsmendas ja viimases osas (peatükid XLVIII-LII) "Tulud ja nende allikad" võtab Marx lühidalt kokku kogu selle köite ja kogu "Kapitali" sisu.

"Kapitali" kolmanda köite lugemise puhul on vajalik tundma õppida eelkõige Engelsi artiklit "Väärtusseadus ja kasuminorm", mis on trükitud Marxi "Kapitali" kolmanda köite lisana.²⁷ See Engelsi artikkel on suunatud kodanluse apologetide vastu, kes pärast "Kapitali" kolmanda köite ilmumist püüdsid väita, et "Kapitali" I ja III köite vahel olevat vastuolu. Engels purustas selle "kriitika" täielikult. Peale selle purustas Engels artiklis kodanlike majandusteadlaste teise grupi (V. Sombart, Konrad Smidt) ebaõige vaate, kes nägid väärtuses mitte realselt toimivat seadust, vaid ainult hüpoteesi.

"Kapitali" kolmanda köite suhteliselt kõige raskemaks osaks on kolmas osa, kus analüüsitakse keskmise kasuminormi langemise tendentsi seadust. Eriti raske on viieteistkümnes peatükk, milles käsitletakse majanduskriiside põhjusi. Nende probleemide paremaks mõistmiseks ja omandamiseks on väga kasulik lugeda Engelsi "Anti-Dühringi III osa II peatükki,"²⁸ milles käsitletakse koos teiste küsimustega majanduskriiside põhjuste probleemi. Samuti on kasulik lugeda Lenini teost "Majandusliku romantismi iseloomustamisest."²⁹

Õppides tundma "Kapitali" III köite peatükke rendi kohta on suureks abiks Lenini teosed agraarprobleemidest, nagu "Agraarküsimus ja Marxi arvustajad",³⁰ "Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.-1907.aastail toimunud esimeses vene revolutsioonis".³¹

Õppides "Kapitali", on huvitav ja kasulik lugeda Franz Mehringi teost "Karl Marx",³² eriti aga selle teose seda osa,

27 K. Маркс, Капитал, т. III, 1949, lk. 904-920.

28 Friedrich Engels, Anti-Dühring, Tallinn 1951, lk. 234-252.

29 V.I. Lenin, Teosed, 2.kd., Tallinn 1949, lk. 107-230.

30 V.I. Lenin, Teosed, 13.kd., Tallinn 1953, lk. 147-190.

31 Sealsamas, lk. 191-381.

32 Ф. Меринг, Карл Маркс, М., 1957, lk. 381-410.

kus on jutt "Kapitalist". Samaks otstarbeks võib soovitada mälestusi Marxist ja Engelsist.³³ Samuti on väga kasulik tutvuda Marxi ja Engelsi kirjavahetusega "Kapitali" kohta.³⁴ Nende kirjade põhjal saab selge kujutluse "Kapitali" ajaloost, ideelisest kontaktist Marxi ja Engelsi kui teaduse korüfee- de vahel. Marx sai Engelsi käest mitmesuguseid andmeid "Ka- pitali" kirjutamiseks, Marx küsis Engelsilt nõu mitmesuguste teoreetiliste küsimuste kohta. Ta saatis Engelsile lugemi- seks "Kapitali" I köite korrektuuripoognad ja tegi Engelsi märkuste alusel rea parandusi.

Eriti suur teene on Engelsil "Kapitali" II ja III köite toimetamisel. Pärast Marxi surma töötas Engels 11 aastat nende köidete käsikirja trükkimiseks ettevalmistamise kallal. Ta tegi käsikirjas olulisi täiendusi ja märkusi, kirjutas "Kapitali" III köite neljanda peatüki "Käibe mõjust kasumi- normile". Lenini sõnade järgi "need "Kapitali" kaks köidet on kahe inimese - Marxi ja Engelsi töö".³⁵

Kuidas lugeda "Kapitali"? Kas lugeda seda teost sisu- korra järjekorras või kuidagi teisiti?

Oma kirjas Kugelmannile soovitas Marx Kugelmanni abi- kaasal alustada "Kapitali" esimese köite lugemist mitte esi- mesest peatükist, vaid VIII peatükist "Tööpäev". Pärast sel- le peatüki lugemist soovitas ta lugeda peatükke (XI, XII ja XIII) "Kooperatsioonist", "Tööjaotus ja manufaktuur" ning "Masinad ja suurtööstus" ja XXIV peatükki "Niinimetatud esialgne akumulatsioon". Alles siis, kui need konkreetset ajaloolised peatükid on loetud, soovitas ta lugeda alates esimesest peatükist kõiki teoreetilisi peatükke³⁶. Engels kirjutas V. Adlerile, et on soovitav lugeda "Kapitali" II köite kolmandat osa, milles uuritakse kogu ühiskondliku ka- pitali taastootmist, alles pärast "Kapitali" III köite lu-

³³ Воспоминания о Марксе и Энгельсе, М., 1956.

³⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Письма о "Капитале", ОГИЗ, 1948.

³⁵ V.I. Lenin, Teosed, 2.kd., Tallinn 1949, lk.11.

³⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXV, 1934, lk.507.

gemist³⁷. Niisugust nõu andsid Marx ja Engels "Kapitali" lugejatele omal ajal ja neid nõuandeid võib kasutada ka praegusel ajal.

Kuid kogu see suur töö, mis marksismi arendamise ja õppimise alal on tehtud pärast Marxi ja Engelsi surma ja see olukord, milles marksismi õppimist teostatakse käesoleval ajal, võimaldab üliõpilastel "Kapitali" lugemist alata algusest peale, nagu "Kapital" on kirjutatud. Nii on kõige kergem ja otstarbekam seda geniaalset teost tundma õppida. See on soovitatav ka sellepärast, et siis võivad "Kapitali" lugejad rõõbiti vastavate "Kapitali" peatükkidega lugeda Engelsi ja Lenini vastavaid teoseid. See on täiesti võimalik, sest üliõpilased võivad kuulata sellealaseid loenguid, saada vajalikke konsultatsioone, kasutada näitlikke vahendeid jne.

Tuleb rõhutada, et Marxi "Kapitali" mõistmiseks ja tundaõppimiseks on vaja kindlat taht, püsivust ja järjekindlat tööd. Ekslik ja abaõige on arvamus, et see teos on jõukohane ja arusaadav ainult vähestele inimestele. Marksismi-leninismi vaenlased on püüdnud lugejaid "Kapitalist" eemale tõrjuda väitega, et töörahvas ei tule toime selle raamatu lugemise ja õppimisega. See on aga töörahva laimamine, tema võimete alahindamine. On õige, et "Kapitali" lugemine ja õppimine ei ole kerge, see nõuab tõsist tööd. Oma loengus Sverdlovi ülikooli üliõpilastele õpetas Lenin: "... kuigi alguses võib-olla mõnda kohutabki jällegi esituse raskus, - on vaja jällegi hoiatada, et sellest ei tohi heituda, et see, mis esmakordsel lugemisel jääb arusaamatuks, muutub arusaadavaks korduval lugemisel või siis, kui te asute pärastpoole veidi teisest küljest küsimuse kallale."³⁸ On ju teada, et pärast "Kapitali" ilmumist hakkasid seda lugema peale progressiivse intelligentsi kõikide maade töölised ja talupojad. Marxi haul ütles Engels: "Ja tema on surnud, teda austavad, armasta-

³⁷ К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, ОГИЗ, 1948, лк. 486-487.

³⁸ В.И. Ленин, Теosed, 29.kd., Tallinn 1954, лк.434-435.

vad, leinavad miljonid revolutsioonilised võitluskaaslased, kes elavad üle kogu Euroopa ja Ameerika, Siberi kaevandustest kuni Kaliforniani välja..."³⁹

Tsaari-Venemaal ja ka tolleaegses Eestis lugesid ja uurisid töölised "Kapitali" rasketes illegaalsetes tingimustes. Samasugustes tingimustes õppis Marxi ja Engelsi teoseid tol ajal eesrindlik revolutsiooniline intelligents. 1960.a. tähistas kogu maailma töörahvas Karl Marxi 142. sünniaastapäeva niisuguses olukorras, kus marksismi-leninismi ideed on levinud kogu maailma töörahva hulgas ja saanud sotsialistlikus süsteemis üldiseks töörahva ideoloogiaks.

"Kapitali" edukat õppimist ja omandamist soodustab tema konspekteerimine. Tuleb silmas pidada, et selle teose konspekteerimine on mitte omaette eesmärk, vaid vahend õppimiseks ja sisu omandamiseks. Nagu igasugust raamatut, nii tuleb ka "Kapitali" konspekteerida tema kirjutamise järjekorras. Mida lähemalt toimub konspekteerimine, seda tõsisemalt tuleb suhtuda formuleeringutesse, sõnade ja lausete valikusse. Lenin kirjutab, et "... konspektis on üksikuil lausetel ja isegi üksikuil sõnadel võrratult suurem tähtsus kui põhjalikul ja üksikasjalisel käsitlemisel."⁴⁰

Ei tule üksiköikselt suhtuda konspekti välisesse külge. Konspekt peab olema lühike, selge, kasutamiseks mugav. Selleks tuleb kirjutada selgesti, kasutada erinevat kirja, kriipsutada alla oluline, kasutades selleks värvilisi pliiatseid. "Kapitali" õppimisel koostatud konspekt andku lühike ülevaade kogu teosest, eraldagu koostisosad, sõlmküsimused, kategooriate definitsioonid ja näited. Enda koostatud konspekti kui oma loova töö tulemust võib kasutada mitte ainult humanitaarainete ja eriti poliitilise ökonomia õppimisel, vaid ka oma edaspidises tootmisalases, majanduslikus, pedagoogilises, teaduslikus, propaganda- jne. töös.

³⁹ Karl Marx ja Friedrich Engels, Valitud teosed, kahe köites, II kd., Tallinn 1960, lk. 139.

⁴⁰ V.I. Lenin, Teosed, 4.kd., Tallinn 1950, lk. 36.

"Kapitali" konspekteerimine ei peaks seisma selles, et kirjutatakse maha tsitaate, definitsioone, näiteid või isegi üksikuid peatükke. Esmakordse lugemise puhul ei ole tavaliselt võimalik kohe konspekteerima hakata, sest lugeja ei tea veel, mis on loetud peatükis või kogu teoses oluline ja põhiline. Alles pärast peatüki teistkordset lugemist, kui lugeja saab selgeks sisu ja oskab sellest eraldada kõige olulisema, võib ta alustada selle peatüki konspekteerimist. Konspekteerida tuleb "Kapitali" peatükkide kaupa peale seda, kui antud peatükk on kaks või kohati isegi kolm korda läbi loetud. Lenin juhtis tähelepanu sellele, et esialgu "... on vaja endale ära märkida arusaamatud või ebaselged kohad, et tulla nende juurde tagasi teist, kolmandat ja neljandat korda, et seda, mis jäi arusaamatuks, täiendada ja välja selgitada edaspidi, pärastpoole, nii lugemise kui ka üksikute loengute ja vestluste najal."⁴¹ Konspekteerimisel tuleb silmas pidada "Kapitali" loogikat. Lenin ütles, et Marx ei kirjutanud ega jätnud meile erilist teost, mille pealkirjaks on "Loogika", aga jättis meile "Kapitali loogika, mis on dialektilise loogika parimaks eeskujuks. Üleminek ühelt majanduslikult kategooriaalt teisele, s.t. iga samm uurimisteel on kapitalis" loogiliselt seotud. "Kapitali" konspektis peab see loogika peegelduma.

Konspekteerides "Kapitali", kasutavad paljud kõige kergemat teed - peaaegu täielikku tsiteerimist. Tsiteerimisega aga ei tule liialdada. Tähtsamate kategooriate definitsioonide tsiteerimine on kasulik, sest siis jäävad nad meelde nii, nagu Marx nad fikseeris. Kuid seletusi ja näiteid on kasulik konspekteerida oma sõnadega, võimalikult lühemalt. See ei ole kerge ülesanne, kuid see raskus tuleb ületada järjekindla tööga. Tavaliselt on vaja rohkem töötada "Kapitali" esimese köite esimeste peatükkide kui järgmiste peatükkide konspekteerimisel. Kõige raskem on konspekteerida esimest peatükki. Järgmiste peatükkide konspekteerimine

⁴¹ V.I. Lenin, Teosed, 29.kd., Tallinn 1954, lk. 434.

muutub aga järk-järgult kergemaks. Konspekteerimisel tuleb kasutada just neid osade, peatükkide ja paragrahvide pealkirju, mis "Kapitalis" esinevad. See kergendab nende õppimist ja omandamist.

Üliõpilastel on vajalik ja kasulik konspekteerida "Kapitali" peatükke pärast vastavate teemade loenguid ja enne seminare. See võimaldab ja soodustab aktiivselt osavõttu seminaridest, küsimuste aktiivsest arutelust.

"Kapitali" lugemine, õppimine ja konspekteerimine on tohutu loominguline protsess, mis soodustab selle suure teose revolutsioonilise sisu ja dialektilise meetodi omandamist, soodustab oskust rakendada Marxi õpetust konkreetses tegelikkuses. Tuleb alati silmas pidada, et marksism pole mitte dogma, vaid tegevusjuhend. Selle kohta kirjutab Lenin: "Meie õpetus - ütles Engels enda ja oma kuulsa sõbra kohta - ei ole dogma, vaid tegevusjuhend. Selles klassikalises teesis on suurepärase jõu ja ilmekusega rõhutatud marksismi seda külge, mis jäetakse pänatihti kahe silma vahele. Seda kahe silma vahele jättes me teeme aga marksismi ühekülgeks, vigaseks, elutuks, võtame ära tema elava hinge, me õonestame tema teoreetilisi põhialuseid - dialektikat, õpetust igakülgeast ajaloolisest arenemisest, mis on täis vastuolusid; me õonestame tema sidet ajastu kindlate praktiliste ülesannetega, mis võivad muutuda igal uuel ajaloo käänakul."⁴² Korduvalt rõhutas Lenin, et "Kapitali" tuleb õppida loovalt selleks, et tunnetada ühiskonna arengu objektiivseid seadusi. NLKP XXI kongress rõhutas veel kord vajadust õppida ja omandada marksismi-leninismi loovalt, lahutamatus seoses ajalooliste kogemustega, kommunistliku ülesehitustöö praktikaga, võidelda pidevalt kodanliku ideoloogia ja revisionismi avalduste vastu.

Oma loengus "Riigist" soovitas Lenin kuulajatele, et "... kõige tähtsam on, et oma lugemise, ... kuulnud vestluste ja loengute tulemusena te omandaksite oskuse asuda iseseisvalt selle küsimuse kallale ... Ainult siis, kui te õpite selles

⁴² V.I. Lenin, Teosed, 17.kd., Tallinn 1953, lk. 20.

küsimuses iseseisvalt orienteerima, - ainult siis te võite pidada ennast oma veendumustes küllalt kindlateks ja küllalt edukalt neid veendumusi igaühe vastu ja igal ajal kaitsta."⁴³

"Kapitali" lugedes tuleb silmas pidada, et selle teose alapealkirjaks on "Poliitilise ökonoomia kriitika". See tähendab, et Marx lõi oma majandusõpetuse kogu enne teda loodud poliitilise ökonoomia kriitika alusel, lõi selle otsustavas võitluses kodanliku ja väikekodanliku poliit-ökonoomia vastu ning muutis poliitilise ökonoomia kodanluse ideoloogilisest tööriistast tööliklassi ideoloogiliseks relvaks.

Kogu marksismi-leninismi teooriat ja ka Marxi "Kapitali" tuleb üliõpilastel lugeda, õppida ja konspekteerida lähtudes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee otsusest "Parteipropaganda ülesandeist tänapäeva tingimustes", milles on öeldud: "Tuleb tingimata taotleda seda, et iga üliõpilane omandaks marksistlik-leninliku teooria kui loova, eluga lahutamatu seotud õpetuse ja oskaks oma praktilises tegevuses selle teooria tähtsamatest seisukohtadest juhendada."⁴⁴

Marxi "Kapitali" tundmaõppimine võimaldab igal üliõpilasel kasutada ja rakendada seda väga tähtsat osa marksismi-leninismi teoriast selleks, et võidelda roiskuva, parasitliku ja sureva kapitalismi vastu ning et "...saavutada sotsialistliku süsteemi ülekaal kapitalistlikust süsteemist maailma toodangus, jõuda kõige arenenumatest kapitalistlikest riikidest ette ühiskondliku töö viljakuses ja saadava toodangu hulgal iga elaniku kohta ning tagada kõige kõrgem elutase maailmas."⁴⁵

⁴³ V.I. Lenin, Teosed, 29.kd., Tallinn 1954, lk. 435.

⁴⁴ Parteipropaganda ülesandeist tänapäeva tingimustes. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee otsus, Tallinn 1960, lk. 25.

⁴⁵ N.S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959 - 1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, Tallinn 1959, lk. 62.

II. LISA. MARXI "KAPITALI" I KÖITE ESIMESE KOLME
PEATÜKI NÄIDISKONSPEKT.

"Kapital" koosneb neljast köitest. "Kapitali" aine sel-
line klassifitseerimine tuleneb tema sisust. Mida uurib Marx
"Kapitalis"? "Kapitali" esimeses köites uurib ta kapitali
tootmise protsessi, "Kapitali" teises köites kapitali ring-
lemise protsessi, "Kapitali" kolmandas köites kapitalistlik-
ku tootmisprotsessi kui tervikut, ning "Lisaväärtuse teooria-
tes" ("Kapitali" neljandas köites) poliitilise ökonomia aja-
lugu. Erinevalt kolmest teoreetilisest köitest nimetas Marx
neljandat köidet oma teose ajalooliseks, ajaloolis-kriitili-
seks ehk ajaloolis-kirjanduslikuks osaks. "Kapitalis" on esi-
tatud eelkõige kapitalismi tekkimise, arengu ja hävingu teoo-
ria.

" K a p i t a l i " e s i m e n e k ö i d e .

16.augustil 1867.aastal kell 2 öösel kirjutas Marx oma
ustavale sõbrale Engelsile, et ta lõpetas "Kapitali" esimese
köite viimase poogna korrektuuri. Sama aasta sügisel ilmus
trükist "Kapitali" esimene köide. Selle köite uurimise objek-
tiks, nagu öeldud, on kapitali tootmise protsess. Marx sele-
tab seda "Kapitali" esimese köite alapealkirja järgmiselt:
"Esimeses raamatus uuriti neid nähtusi, mis esitavad kapita-
listlikku tootmisprotsessi, mis võetud omaette, kui vahetu
tootmise protsess, kusjuures jäid kõrvale kõik temale võõras-
te asjaolude sekundaarsed mõjuavaldused."¹ Kapitali tootmine
on kapitalismi majanduslik olemus, mis määrab kõik teised
kodanliku tootmisviisi küljed, nagu jaotamine, vahetus ja
tarbimine. Niisiis lähtudes tootmise primaadist on "Kapitali"
esimene köide pühendatud kapitali tootmise protsessile. Raha
ehk kaupade ringlust käsitletakse selle köite esimeses osas
ainult niivõrd, kuivõrd on see vajalik kapitali tootmise

¹ К. Маркс, Капитал, т. III, 1949, лк. 27.

protsessi mõistmiseks. Marx kirjutab, et "Kapitali" esimeses köites uuritakse kapitali ringkäigu esimest staadiumi (R-K) ja kolmandat staadiumi (K-R) "... ainult sedavõrd, kui võrd see on vajalik teise staadiumi - kapitali tootmise protsessi - mõistmiseks."² Esimese köite uurimise keskseks probleemiks on lisaväärtuse tootmine.

"Kapitali" esimene köide koosneb seitsmest osast ja 25 peatükist. Nendes osades uuritakse: 1) kaupa ja raha, 2) raha muundumist kapitaliks, 3) absoluutse lisaväärtuse tootmist, 4) relatiivse lisaväärtuse tootmist, 5) absoluutse ja relatiivse lisaväärtuse tootmist, 6) palka ning 7) kapitali akumulatsiooni protsessi. Niisiis on, nagu seda võib järeldada loetletud osade nimetustest, "Kapitali" esimene köide pühendatud kaubatootmise arengu seaduste, lisaväärtuste tootmise ja akumulatsiooni seaduste uurimisele.

E s i m e n e o s a .

Kaup ja raha.

Selles osas uurib Marx kaubatootjatevahelisi tootmissuhteid. Vahetusse suunatud tööprodukt on kaup. Marxi "Kapital" algab sellest, et tööprodukte vahetatakse üksikute kaubatootjate, ühiskondade või tema osade vahel. See on tingitud arenenud ühiskondlikust tööjaotusest kaubatootjate vahel. Ühiskondlik tööjaotus on kaubatootmise olemasolu tingimuseks. Poliitiline ökonomia tegeleb mitte asjadega, vaid inimeste ja klassidevaheliste tootmissuhetega, kuid need suhted on pidevalt seotud asjadega, esinevad asjadevaheliste suhetena. "Kapitali" esimeses osas käsitleb Marx kaubatootjatevahelisi tootmissuhteid, mis on asjades ning esinevad asjadevaheliste suhetena. Selles "Kapitali" osas esinevad need suhted alles kui mitteklassidevahelised suhted, vaid kui kaubatootjate-, kui tootjate- ja tarbijatevahelised suhted. Kaubatootjad esi-

² K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn 1958, lk. 21.

nevad siin järgemööda kui ostjad ja müüjad.

Kaubatootjad suhtuvad siin üksteisesse kui võrdsed tootjad, sest nad on ühesugustes tootmistingimustes, ühesuguses majanduslikus vastastikuses sõltuvuses. Marx kirjutab: "Et antud asjad võiksid suhtuda üksteisesse kui kaubad, selleks peavad kaubavaldajad suhtuma üksteisesse kui isikud, kelle tahe neid asju valitseb, nii et üks omandab teise kauba ainult teise tahtel, järelikult kumbki neist omandab võõra kauba ainult tahteakti kaudu, mis on ühine neile mõlemale, ja võõrandades samal ajal oma kauba. Kaubavaldajad peavad järelikult tunnustama end vastastikku eraomanikena."³ Kaubatootjad võõrandavad üksteiselt oma tööprodukte, töötavad tegelikult üksteise jaoks ning nende vahel esinevad tööalased suhted muudavad nende üksteisest lahutatud individuaalse töö ühiskondlikuks tööks. Selle töö ühiskondlik iseloom ilmneb stiihiliselt, vahetuse kaudu, turu kaudu, väljendub asjadevaheliste suhetena. Kaubaturul seelavad üksteise vastas mitte üksikud tööliigid, vaid tööproduktid. Need tööproduktid väljendavad kaubatootjatevahelisi tootmissuhteid.

Selline arvamus, et Marx uurib "Kapitali" esimese köite esimeses osas - "Kaup ja raha" - lihtsat kaubatootmist, on õige ainult niipalju, kui võrd viimast mõistetakse mitte ainult ajaloolises, vaid ka teoreetilises mõttes, see tähendab, et uuritakse ühte kapitalistliku tootmise külge - tööproduktide muutumist kaubaks, abstraherudes teisest küljest - tööjõu muutumisest kaubaks. Järelikult tuleb silmas pidada, et kauba käsitlemisel uurib Marx kodanlikku ühiskonda vaid selle lihtsal kujul, tema tekkimise ja arenemise protsessis. Kaubatootmine eksisteeris 5-7 tuhat aastat enne kapitalistlikku tootmist. Feodaalkorra lõpus arenes kaubatootmine juba võrdlemisi kõrgel tasemel.

³ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 81.

KAUP.

Franz Mehring kirjutab, et puhtkirjanduslikust seisuko-
haast kuulub "Kapitali" esimene peatükk "kõige tähtsama hulka
kõigest sellest, mis Marx kirjutab."⁴ Selle peatüki algul on
antud uurimise objekt: "Ühiskondades, kus valitseb kapita-
listlik tootmisviis, esineb rikkus "määratu suure kaupade ko-
guna" ja üksik kaup selle rikkuse elementaarse vormina. Meie
uurimus algab seepärast kauba analüüsist."⁵ Marx uurib kaupa
kui kapitalistliku tootmisviisi lähtevormi, kui kodanliku
ühiskonna majanduslikku rakukest. "Kapitali" esimese kõite
esimese trüki eessõnas kirjutab Marx: " Tööprodukti kaubavorm
ehk kauba väärtusvorm on aga kodanliku ühiskonna majandusliku
raku vorm."⁶ Sõna "rakk" tuleb mõista siin mitte otseses mõt-
tes, vaid selles mõttes, et tööprodukt esineb kodanlikus ühis-
konnas kaubana, mis on selle ühiskonna elementaarne vorm ehk
lähtevorm. Seda lähtevormi - kaup - uuribki Marx igakülgselt
selles peatükis.

Esimene peatükk koosneb järgmistest paragrahvidest:

1. Kauba kaks tegurit: tarbimisväärtus ja väärtus (väärtuse
substants, väärtuse suurus). 2. Kaubas sisalduva töö kahesu-
gune iseloom. 3. Väärtusvorm ehk vahetusväärtus. 4. Kaubafe-
tiisism ja selle saladus.

Kaubal on kaks tegurit: tarbimisväärtus ja väärtus (väärtuse
substants, väärtuse suurus). Näiliselt esineb kaup ühest
küljest kui tarbimisväärtus ja teisest küljest kui vahetus-
väärtus. "Kaup on kõigepealt väline ese, asi, mis tänu oma
omadustele rahuldab mingisuguseid inimtarbeid."⁷ "Asja kasu-
likkus teeb ta tarbimisväärtuseks."⁸ Kaupade "tarbimisväärtu-

⁴ Ф. Меринг, Карл Маркс, М., 1957, lk. 385.

⁵ К. Маркс, "Капитал", I kd., Tallinn 1953, lk. 39.

⁶ Sealsamas, lk. 4.

⁷ Sealsamas, lk. 39.

⁸ Sealsamas, lk. 40.

sed moodustavad rikkuse ainelise sisu, olgu rikkusel mista-
hes ühiskondlik vorm."⁹ Tarbimisväärtus esineb järelikult
igas ühiskondlik-majanduslikus formatsioonis kui rikkuse ai-
neline sisu. Kuid kauba- ja sealhulgas ka kapitalistliku
tootmise puhul on tarbimisväärtused vahetusväärtuse ainelis-
ed kandjad, on ühiskondlikud tarbimisväärtused.

Mis on siis vahetusväärtus? Vahetusväärtus esineb ai-
nult kaubatootmise puhul, kus tööprodukte toodetakse mitte
enda tarbimiseks, vaid vahetamiseks. Kaubad kui tarbimis-
väärtused on täiesti erinevad. Kaubad kui vahetusväärtused
on täiesti ühesugused. Marx tsiteerib N. Barboni, kes esime-
sena kirjutas, et üks kaubasort on niisama hea kui teine,
kui nende vahetusväärtus on võrdne. "Vahetusväärtus esineb
kõigepealt kvantitatiivse suhtena, proportsioonina, milles
üht liiki tarbimisväärtused vahetatakse teist liiki tarbi-
misväärtuste vastu, suhtena, mis alatasa muutub, olenevalt
ajast ja ruumist."¹⁰ Maja vahetusväärtus võib näiteks väl-
jenduda saapakreemi karpide teatud hulgas. Tarbimisväärtu-
sena on kaubad täiesti erinevad oma kvaliteedilt, vahetus-
väärtusena võivad nad olla mitmesuguse kvantiteediga ega si-
salda aatomitki tarbimisväärtust.

Kui kõrvale jätta kaupade tarbimisväärtus, siis jääb
kaupadele ainult see omadus, et nad on töö produktid, on
taandatud kaubatootjate ühesugusele tööle, abstraktsele inim-
tööle. Kaubad on kaubatootjate "inimtööjõu kulutuse kalgas-
tus, olenemata selle kulutuse vormist ... Selle neile ühise
ühiskondliku substantsi kristallidena on nad väärtused -
kaubaväärtused."¹¹ See ühine, mis väljendub kaupade vahetus-
väärtuses, ongi kauba väärtus. Vahetusväärtus on väärtuse
avaldusvorm ehk väljendusviis. Kaubal kui tarbimisväärtusel
on väärtus ainult selletõttu, et temas on asjastatud abst-

⁹ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 40.

¹⁰ Sealsamas.

¹¹ Sealsamas, lk. 42.

rakset kaubatootjate tööd.

Asi võib olla tarbimisväärtus, olemata väärtus. See esineb siis, kui asja kasulikkust inimesele, tema omadus rahuldada mingisuguseid inimtarbeid, ei ole vahendatud tööga. Näiteks õhk, vesi looduses, metsikult kasvav mets jne. Ka see, kes oma töö produktiga rahuldab omaenese tarvet, loob ainult tarbimisväärtust, mitte aga kaupa. "Et muutuda kaubaks, peab produkt vahetuse teel selle kätte minema, kellele ta on tarbimisväärtuseks."¹² Asi saab olla väärtus ainult siis, kui ta on tarbimisväärtus.

Vahetustäärtus kui kvantitatiivne suhe väljendab kaupade võrdsust, nende ühesugusust. Kaubad kui vahetusväärtused on vaid tööproduktid. Kuid kaupade kui tööproduktide võrdsus tähendab töö enese võrdsust, tähendab seda, et kaubad kui tööproduktid ei erine enam üksteisest, "vaid on kõik taandatud ühesugusele inimtööle, abstraktsele inimtööle."¹³ Kaubad on kaubatootjate ühesuguse töö produktid ning seetõttu, et nende tootmiseks on kulutatud inimtööjõudu, selle neile ühise ühiskondliku substantsi kristallidena, on nad väärtused. Nii avastas Marx vastuolu tarbimisväärtuse ja väärtuse vahel.

Kauba väärtuse määrab tema tootmiseks kulutatud abstraktse töö hulk. Kuid seda määrab mitte individuaalne töö hulk, vaid keskmiselt ehk ühiskondlikult vajalik tööhulk. Ühiskondlikult vajalikku tööd mõõdetakse ühiskondlikult vajaliku tööajaga. "Ühiskondlikult vajalik tööaeg on tööaeg, mis on vajalik mingi tarbimisväärtuse valmistamiseks olemasolevail ühiskondlikult normaalseil tootmistingimustel ning antud ühiskonnas olemasoleva keskmise tööoskuse ja tööintensiivsuse taseme puhul."¹⁴

Kauba väärtuse suurus muutub seoses tema tootmiseks vajaliku tööaja muutumisega. Kauba tootmiseks vajalik tööaeg muutub iga muutusega töö tootlikus jõus ehk töötootlikkuses.

¹² K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk.44.

¹³ Sealsamas, lk. 42.

¹⁴ Sealsamas.

Töö tootliku jõu määravad järgmised põhitegurid: 1) tööliste keskmine oskuse aste, 2) teaduse ja ta tehnoloogilise rakendamise arenemisaste, 3) tootmisprotsessi ühiskondlik kombinatsioon, 4) tootmisvahendite ulatus ja efektiivsus ning looduslikud tingimused. Mida suurem on töötootlikkus, seda lühem on kaubaeseme valmistamiseks vajalik tööaeg, seda väiksem on kaubaesemes kristalliseerunud tööhulk, seda väiksem on kaubaeseme väärtus. Kaubaühiku väärtuse suurus muutub proportsionaalselt kauba tootmiseks kulutatava töö hulgaga ja pöördproportsionaalselt selle töö tootlikkusega.

Niiviisi toimib väärtusseadus kaubamajanduses. Väärtus on kaubatootjatevaheline asjastatud tootmissuhe.

Analüüsidest kaupa kui tarbimisväärtuse ja väärtuse vastandlikku ühtsust, tuli Marx väga tähtsale järeldusele, et kaupades sisalduval töö on kaheksugune iseloom, mida ta uurib selle peatüki teises paragrahvis. Kaupades sisalduva töö kaheksuguse iseloomu avastamisel oli väga oluline tähtsus. Marx märgib, et see punkt on aluseks, mille ümber keerleb kogu poliitilise ökonoomia mõistmine.

Töö kui kasulik töö on tarbimisväärtuste looja, on inimese olemasolu tingimus, sõltumatu ühiskonnavormist, tootmisviisist. Töö kui tarbimisväärtuse looja teeb võimalikuks ainevahetuse inimese ja looduse vahel, teeb võimalikuks inimese elu. Tarbimisväärtused on loodusliku aine ja töö ühendid. Töö ei ole tarbimisväärtuste, ainelise rikkuse ainus allikas. "Töö on rikkuse isa," nagu ütleb William Petty, "ja maa on rikkuse ema."¹⁵

Kui jätta kõrvale kaubatootjate töö kindlakujulisus ja töö kasulik iseloom, siis jääb sellele tööle ainult see, et ta on inimtööjõu kulutus. Kauba väärtus väljendub kaubatootja töö kulutust üldse. Lihtne keskmine töö on säärase tööjõu kulutus, mida omab keskmiselt iga hariliku, ilma erilise ettevalmistuseta inimese kehaline organism. Lihtne töö on kvalifitseerimata töö. Kaubatootmise puhul on komplitseeritud ehk kvalifitseeritud töö ainult astendatud või pigemini kor-

¹⁵ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 46.

rutatud lihtne töö, nii et vähem hulk komplitseeritud tööd võrdub suurema hulga lihtsa tööga. See taandumine toimub pidevalt. Kaup võib olla kõige komplitseerituma töö produkt, kuid tema väärtus teeb ta võrdseks lihtsa töö produktiga ning väljendab ise ainult teatavat hulka lihtsat tööd. Lihtsa kaubatootmise ja kapitalismi tingimustes toimub mitmesuguste kvalifitseeritud töö liikide taandumine lihtsaks tööks stiihiliselt vahetusprotsessis.

Tarbimisväärtuse suhtes on tähtis ainult kaubas sisalduva töö kvaliteet, väärtuse suuruse suhtes on aga tähtis ainult töö kvantiteet. Esimesel juhul on tegemist sellega, kuidas töö toimub (tööoperatsioonid, tootmisvahendid) ja mida ta toodab (tööprodukt), teisel juhul sellega, kui palju tööd kulutatakse ning kaua ta kestab.

Mis on siis abstraktne ja konkreetne töö? Marx defineerib abstraktset ja konkreetset tööd järgmiselt: "Iga töö on ühelt poolt inimtööjõu kulutus füsioloogilises mõttes ja sellise ühesuguse inimtööna ehk abstraktse inimtööna moodustab ta kaupade väärtuse. Iga töö on teiselt poolt inimtööjõu kulutus erilises kindla otstarbega vormis, ja selle konkreetse kasuliku tööna loob ta tarbimisväärtusi."¹⁶ Abstraktne töö on järelikult kaubatootjate töö, mis esineb kui inimtööjõukulutus üldse ja loob kauba väärtuse. Ainult kaubamajanduse tingimustes esineb töö kui üldinimtööjõu kulutus abstraktse töö ajaloolises vormis. Konkreetne töö on töö, mida kulutatakse kindla otstarbega, kasulikus vormis ja, mis loob tarbimisväärtusi. Mitmesugused tööliigid erinevad võtetelt, töövahenditelt ja tulemustelt. Sellepärast ongi vaja iga erineva tarbimisväärtuse tootmiseks kulutada teatud konkreetset tööd. Konkreetse töö efektiivsust mõõdetakse töö tootliku jõuga. Kui tõuseb töötootlikkus, siis luuakse võrdsete ajaühikute kestel üha suuremad hulgad tarbimisväärtusi. Kaupade tootmise protsessis kannab konkreetne töö kulutatud tootmisvahendite väärtuse üle uude produkti. Vastuolu abstraktse ja

¹⁶ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 48-49.

konkreetses töös vahel väljendab eraomandil rajaneva kaubatootmise tingimustes vastuolu eratöö ja ühiskondliku töö vahel. Alles siis, kui kommunistlikus ühiskonnas luuakse ühtne kommunistliku omandi vorm, kaob abstraktne töö.

Marxi eelkäijad poliitilise ökonomia alal - A. Smith ja D. Ricardo - uurisid ainult väärtuse suurust, selle kvantitatiivset külge. Marx uuris väärtust peaasjalikult kvalitatiivsest küljest ning seoses sellega arendas igakülgset edasi väärtusteooriat. Esimesena asetab ta küsimuse, mispärast ja millistes ühiskondlikes tingimustes esineb töö väärtuse kujul, ning vastas sellele küsimusele ammendavalt. Väärtusvormi ehk vahetusvormi uurimine võimaldas Marxil kindlaks teha, et kaup, kaubavorm on see algrakuke, mille analüüsist võib järeldada, et kapitalistlik tootmine on ajutine. Marxi väärtusteooria on järelikult revolutsiooniline teooria.

Vahetusväärtus ongi väärtuse väljenduse vorm.

Vahetusväärtuses väljendub kauba väärtus asjalisel kujul, näiteks vahetussuhtes 1 lammas - 1 kott nisu. Selles võrrutamises esineb lammas väärtus relatiivses väärtusvormis ja 1 koti nisu väärtus ekvivalentses väärtusvormis. Kaubatootmise ja ringluse ja neile omaste vastuolude arengu protsessis areneski väärtusvorm. Marx uurib üksikasjalikult väärtusvormi ehk vahetusvormi ajaloolise arenemise nelja astet: 1) lihtsat, üksikut ehk juhuslikku väärtusvormi, 2) täielikku ehk arenenud väärtusvormi, 3) üldist väärtusvormi ja 4) rahavormi. Vahetusväärtuse arengu igal järgneval astmel arenevad ka mõlemad tema väljendumise poolused - relatiivne väärtusvorm ja ekvivalentne väärtusvorm.

Marx tegi kindlaks, et väärtusseadus toimib kodanlikus ühiskonnas kui pime, stiihiline jõud. Ta kirjutab, et "... eratöö produktide juhuslikes, alatas kõikuvais vahetussuhteis paneb end vägivaldselt maksma nende produktide tootmiseks ühiskondlikult vajalik tööaeg, mis avaldub reguleeriva loodusseadusena, just nagu näiteks raskusseadus, kui maja kellegi pea kohal kokku variseb."¹⁷

¹⁷ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 73.

Väärtus on kaubatootjate-vaheline asjastatud tootmissuhe. Väärtusseadus on kaubatootmise majandusseadus. Selle seaduse järgi toimub kaupade vahetamine vastavuses ühiskondlikult vajaliku töö hulgaga, mis on kulutatud nende tootmiseks. Tootmisvahendite ja tööproduktide eraomandi tingimustes toimib väärtusseadus koos tootmisanarhia ja konkurentsiseadusega. Tootmisanarhia ja konkurentsiseadus on lihtsa kaubamajanduse ja kapitalistliku majanduse majandusseadus, mis seisneb selles, et eraettevõtjad, kes tegelevad kaupade tootmise ja turustamisega oma riisikol, ilma mingisuguse ühiskondliku plaanita, toimivad stiihiliselt, olles omavahel pidevas konkurentsi suhetes, võideldes üksteise vastu kaupade tulusamate tootmise ja müümise tingimuste eest. Sellistes tingimustes stimuleerib väärtusseadus seda, et kaubatootjad peaksid silmas ühiskondlikult vajalikke töö kulutusi ning saavutaksid nende vähendamist. Marx kirjutab, et kaupade väärtusseadus määrab, "kui suurt osa ühiskonna käsutuses olevast tööajast ühiskond võib kulutada iga erilise kaubaliigi tootmiseks."¹⁸ Väärtusseadus on kaubamajanduse majandusseadus sellepärast, et 1) ta reguleerib stiihiliselt ühiskondliku töö ja tootmisvahendite jaotamist mitmesuguste kaubamajanduse harude vahel hindade kõikumise tõttu sõltuvalt pakkumisest ja nõudmisest; 2) selle seaduse alusel toimub tootlike jõudude arenemine, sest need kaubatootjad, kes esimestena rakedavad kõrgemat tehnikat, toodavad oma kaupu vähemate kulutustega, võrreldes ühiskondlikult vajalike kulutustega, müüvad aga oma kaupu hindadega, mis vastavad ühiskondlikult vajalikele tööle; 3) eriomandile rajatud kaubatootmise tingimustes põhjustab väärtusseadus kapitalistlike suhete tekkimist ja arenemist. Konkurentsivõistluse tõttu ühed kaubatootjad laostuvad ja muutuvad proletaarlasteks, teised aga rikastuvad ja saavad kapitalistideks. "Väiketootmine aga sünnitab kapitalismi ja kodanlust alatasa, iga päev, iga tund, stiihiliselt ja massilises ulatuses."¹⁹

¹⁸ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk.310-211.

¹⁹ V.I. Lenin, Teosed, 31.kd., Tallinn 1955, lk. 7.

Neljandas paragrahvis avastas ja paljastas Marx kaubafetiisismi saladuse. Tootmisvahendite eraomandile põhinevale kaubamajandusele on omane tootmissuhete asjastumine, mis põhjustab kaubafetiisismi. Kaubafetiisismi objektiivne põhjus seisneb selles, et töö, mis toodab kaupu stiihilise ja anarhilise kaubamajanduse tingimustes, esineb vahetult kui eratöö, mille ühiskondlik iseloom ilmneb alles kaupade vahetamise protsessis. Kaubatootjate-vahelised tootmissuhted esinevad kaupadevaheliste suhetena ja kaupadevahelised suhted kaubatootjatevaheliste suhetena, s.o. kaubatootjatevahelised tootmissuhted asjastuvad ja kaupadevahelised suhted ühiskonnastuvad. Sellest tekib kaubatootjate sõltuvus nende poolt toodetud kaupadest, mis ongi objektiivne kaubafetiisism. Kui kaubatootjad ei mõista seda, siis arvavad nad, et nende vastastikune sõltuvus on tingitud kaupade endi loomulikest looduslikest omadustest, hakkavad arvama, et kaupadel on üleloomulikud omadused, hakkavad neid fetišeerima. Kaubatootjad näevad "... oma eratööde ühiskondlikke suhteid sellena, mis need suhted tegelikult on, s.o. mitte isikute eneste vahetute ühiskondlike suhetena nende isikute töös, vaid vastupidi, asjade kaudu ilmsikstulevate suhetena isikute vahel ja asjade ühiskondlike suhetena."²⁰ Selline tootmissuhete asjastumine on kapitalistliku tootmisviisi puhul paratamatu. Mitte inimesed ei valitse siin oma ühiskondlike suhete üle, vaid ühiskondlikud suhted valitsevad inimeste üle, sest mitte tootjad ei valitse siin oma tööproduktide üle, vaid tööproduktid valitsevad tootjate üle. Marx avastas kaubatootjatevahelised suhted seal, kus kodanlikud majandusteadlased nägid ainult asjadevahelisi suhteid.

Rahafetiisism avaldub rahavõimus. "Niisiis rahafetiisimõistatus on ainult nähtavamaks saanud, silmipimestav kaubafetiisimõistatus."²¹ Kaubafetiisismi kõige kõrgemaks arenguvormiks on kapitalifetiisism, mis seisneb selles, et kapita-

²⁰ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 71.

²¹ Sealsamas, lk. 88.

lile omistatakse looduslik isekasvamise võime, mis tegelikult on aga teatud tootmissuhe, eksploateerimissuhe tööliklassi ja kapitalistide vahel. Kauba-, raha- ja kapitalifetisism kaob alles sotsialistlikus korras, kus ühiskondlik tootmine allub inimeste teadlikule plaanipärasele kontrollile. "Ühiskondliku elu protsessi, s.o. materiaalse tootmisprotsessi vorm vabaneb oma müstilisest uduloorist alles siis, kui ta hakkab alluma inimeste teadlikule plaanipärasele kontrollile kui inimeste vaba ühiskondliku liidu produkt."²²

T e i n e p e a t ü k k .

Vahetusprotsess.

"Kapitali" teises peatükis Marx 1) uurib vahetusprotsessi ja selle vastuolude avaldumist, 2) analüüsib nende vastuolude lahendumist vahetuse arengus ning 3) kritiseerib ebaõigeid vaateid raha olemusele ja tekkimisele. Vahetusprotsessis oli kaup, nagu nägime, oma looduslike omaduste tõttu tarbimisväärtus. Nüüd tuleb aga lisada, et kaup on küll tarbimisväärtus, aga mitte valdajale, vaid teistele. Tarbimisväärtus on sõltuvuses kauba väärtusest, sest kaupa kui tarbimisväärtust võib realiseerida ainult siis, kui ta realiseeritakse eelnevalt kui väärtus. Väärtuse realiseerimine tähendab aga seda, et üks kaup esineb kui tarbimisväärtus ja teine kui väärtus. Tegelikult aga on mõlemad kaubad oma omanikele kui väärtused ning oma mitteomanikele kui tarbimisväärtused. Seda vastuolu formuleerib Marx järgmiselt: "Kaubad peavad seega realiseeruma väärtustena, enne kui nad saavad realiseeruda tarbimisväärtustena."

Teiselt poolt, enne kui kaubad saavad realiseeruda väärtustena, peavad nad tõestama, et nad on tarbimisväärtused."²³

See vastuolu laheneb vahetuse arenemise protsessis. Ju-

²² K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 77.

²³ Sealsamas, lk. 82.

huslik vahetus, mis pole seotud taastootmisega, muutub vahetuseks kui taastootmise momendiks, mille määrab antud tootmisviis ja millele ta avaldab vastumõju. Vahetusest, rahata vahetusest muutub vahetus ostuks-müügiks. Tekib üldine ekvivalent ja raha. Seoses sellega leiab ülalmainitud vastuolu uue liikumisvormi. Vahetus lõheneb kaheks: K - R ja R - K. Müügis realiseerub kaup kui väärtus, ostus kui tarbimisväärtus. Kaubaomanikele on raha üldiseks ekvivalentiks. Vahetus muutub ühel ja samal ajal era- ja ühiskondlikuks ürituseks: üks tarbimisväärtus vahetatakse teise tarbimisväärtuse vastu; vahetatakse selliselt, et nad muunduvad üldiseks ekvivalentiks - rahaks. "Ühiskondliku protsessi kaudu muutub üldekvivalenti funktsioon väljaeraldatud kauba spetsiifiliseks ühiskondlikuks funktsiooniks. Nii saab see kaup rahaks ... Vahetuse laienemise ja süvenemise ajalooline protsess arendab kaubaloomes uinuvat vastuolu tarbimisväärtuse ja väärtuse vahel. Vajadus leida käibe jaoks selle vastuolu väline väljendus viib iseseisva kaubaväärtuse vormi tekkimiseni ega jäta enne järele, kui see on lõplikult saavutatud kauba kahestamise kaudu kaubaks ja rahaks."²⁴ Rööbiti sellega, kui tööproduktid muunduvad kaupadeks, toimub ka kauba muundumine rahaks.

Raha loomuse ja tekkimise teooriate kriitika on põhjalikult antud Marxi raamatus "Poliitilise ökonomia kriitikat." Selle peatüki lõpus on ainult mõned kriitilised märkused, millel on peamiselt see tähtsus, et nad iseloomustavad Marxi enese rahateooriat. "Asjaolu, et raha on kaup, tundub järelikult avastusena ainult sellele, kes lähtub raha valmis kujust, et seda tagantjärele analüüsida. Vahetusprotsess ei anna kaubale, mille ta rahaks muudab, tema väärtust, vaid annab kaubale ainult tema spetsiifilise väärtusvormi. Nende kahe määrangu segiajamine on viinud selleni, et kulla ja hõbeda väärtust on hakatud pidama kujuteldavaks. Sellest, et raha on teatavais funktsioonides asendatav lihtsate raha-

²⁴K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 83.

märkidega, tekkis teine eksimus: et raha ongi ainult märk."²⁵
See eksimus sisaldab aimust, et asja rahavorm on asja enese suhtes väline, ta on selle taga peituvate inimsuhete avaldusvorm.

K o l m a s p e a t ü k k .

Raha ehk kaupaderinglus.

Kolmandas peatükis uurib Marx raha ehk kaupade ringlust. Kodanliku ühiskonna majandusliku rakukese vormi - tööprodukti kaubavormi analüüs näitas, et see rakuke jagunes kaubaks ja rahaks. Mõlemas neis on asjastatud kaubatootjatevahelised tootmissuhted. Kuid kaup ja raha ei sisalda mitte ainult kaubatootjatevahelisi tootmissuhteid selletõttu, et töö loob kaubad ja nende väärtuse, vaid nad on alalises liikumises, ringkäigu-protsessis. Sellepärast võib kaupa ja raha mõista ainult kui liikumist, aga mitte kui asju, mis püsivad rahulikult paigal. Selles peatükis analüüsibki Marx kaupa ja raha kui liikumist, kui ringkäigu-protsessi. Väärtuse ringlemine on väärtuse vormi muundumine. Kogu kolmas peatükk koosneb kolmest paragrahvist: 1. Väärtuste mõõt. 2. Ringlemisvahend. 3. Raha. Nendes paragrahvides analüüsib Marx raha funktsioone. Raha funktsioonides väljendub konkreetsetelt raha kui üldise ekvivalendi olemus.

Uurides raha kui väärtuse mõõtu eeldab Marx, et raha-kaubaks on ainult kuld. See on raha esimene funktsioon, mis seisab selles, "et anda kaupade maailmale väärtuste väljendamiseks materjali, s.o. et väljendada kaupade väärtused samanimeliste suurustena, mis on kvalitatiivselt ühesugused ja kvantitatiivselt võrreldatavad."²⁶ Väärtuste üldiseks mõõduks on kuld. Ainult selle funktsiooni tõttu saab kuld rahaks.

²⁵ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 86.

²⁶ Sealsamas, lk. 89.

Kaupade väärtused on mõõdetavad sellepärast, et nad sisaldavad kaubatootjate asjastatud abstraktset tööd. Kõik kaubad, kaasaarvatud ka kuld, on järelikult koos mõõdetavad sellepärast, et nad on ühiskondliku töö produktid. Kuid mõõta kaupade väärtust tööajaga ei ole võimalik. Raha kui väärtuste mõõdu funktsioon seisneb selles, et raha abil mõõdetakse kõikide kaupade väärtust. Ainult kuld esineb stiihiliselt ühiskondliku töö vahetu kehastusena, kui väärtuste mõõdu vahend. Väärtuste mõõdu funktsiooni võib rahata täita kui mõtteliselt kujuteldav raha, kui ideaalne raha. "Iga kaubavaldaja teab, et ta ei ole oma kaupu kaugeltki veel kullaks muutnud, kui ta on andnud nende väärtusele hinnavormi ehk kujuteldava kullavormi, ja et miljoniliste kaubaväärtuste kullas hindamiseks ta ei vaja kübetki tõelist kulda. Väärtusmõõdu funktsiooni täidab raha järelikult ainult kujuteldava ehk ideaalse rahana."²⁷ Sel puhul peegelduvad reaalselt eksisteerivad kaupade- ja rahavahelised suhted.

Kulla hulka, tema massi mõõdetakse kaaluga. Kaalumas- taabi, nagu nael jne. nimetused on metallraha ringlemises ka hindade mastaabi esialgseteks nimetusteks. Kindlaksmääratud metalli kaaluna, on raha hindade mastaabiks. Hindade mastaap, rahaühik, on teatud kindla kaaluga kulla hulk, mida kasutatakse kulla massi mõõtmiseks. Väärtuste mõõt mõõdab kaupu kui väärtusi, kui kaubatootjate töö ühiskondlikku kehastust; hindade mastaap mõõdab aga kullakoguseid teatud kullakogusega, nagu rubla, naelsterling, frank, dollar jne. Rahanimed lähevad aja jooksul lahku oma esialgsetest kaaluühiku nimedest. Seda põhjustavad: 1) võõramaise raha tarvituselevõtmine vähem arenenud rahvaste juures (nagu Hoomas); 2) rikkuse arenedes tõrjutakse vähem väärtuslik metall väärtuslikuma metalli poolt väärtusmõõdu funktsiooni täitmisest välja: hõbe tõrjub vase ja kuld hõbeda; 3) vürstid võltsisid raha paljude sajandite kestel. Kaupade väärtuse mõõtmine rahaga põhjustab hinna kujunemist ning tekitab kaupade hindade kõrvalekaldumise nende väärtusest. See ei ole sugugi hinna-

²⁷ K. Marx, Kapital I kd., Tallinn 1953, lk. 90.

vormi puudus, "... vaid vastupidi: teeb temast vormi, mis vastab niisugusele tootmisviisile, kus reegel saab enda kaoses maksuma panna ainult pimesi toimiva keskmiste arvude seadusena."²⁸ Hind eeldab kaupade võõrandatavust raha vastu.

Edasi analüüsib Marx küsimust, kuidas võib hind olla ka sellistel asjadel, millel ei ole väärtust, kui hind lakkab olemast väärtuseväljendus. Sellised asjad, nagu südame-tunnistus, ilu, au jne., mis ei ole kaubad, võivad oma hinna kaudu omandada kaubavormi. Formaalsemalt võib asjal olla hind, kuigi tal pole väärtust. Hinna väljendus on siin imaginaarne. Selline hinnavorm võib sisaldada ka tegelikku väärtussuhet või sellest tuletatud vahekorda, nagu näiteks harimata maa hind. Harimata maal pole väärtust, sest temas ei ole asjastatud inimtööd.

Raha teine funktsioon seisneb selles, et ta on ringlemisvahend. Vahetuse arenemine tekitab kauba kahestumise kaubaks ja rahaks. Raha tekkimisega hakatakse kaupu vahetama raha eest, tekib ringlemisprotsess. Kaupade ringlemise protsessis muutub raha vahendajaks ja täidab ringlemisvahendi funktsiooni. Niisiis, kaupade ringluse vahendajana täidab raha ringlusvahendi funktsiooni. Vahetusprotsessis väljendub kaubale immanentselt omane vastuolu tarbimisväärtuse ja väärtuse vahel. Kauba vahetusprotsess toimub selliselt:

Kaup - Raha - Kaup
K - R - K

K - R on kauba esimene metamorfoos ehk müük. Tööjaotus muudab tööprodukti kaubaks ja teeb vajalikuks tema muundumise rahaks. Kauba teine metamorfoos R - K on ost. Kaubameta-morfoos tervikuna eeldab järelikult nelja äärmist punkti ja kolme tegelast. Juba lihtsa kaubatootmise tingimustes loob ringlemisprotsess kriiside formaalse võimalikkuse, sest ostu ja müügi aktid võivad ajas ja ruumis katkeda. Keegi ei

²⁸ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 96.

ole sunnitud otsekohe ostma, kui ta ise on müünud. Kaupade ringlus lõhestub kaheks vastandlikuks aktiks - müügiks ja ostuks.

Raha kui ringlemisvahendi funktsioonist tekib raha mündikuju.

Raha teostab ringlemisvahendi funktsiooni silmapilkselt: olnud vahendajaks ühe kauba realiseerimisel, hakkab raha teenindama teise kauba realiseerimist jne. Kuldraha liigub ja ka kulub pidevalt. Kuldraha reaalne väärtus väheneb võrreldes tema nominaalse väärtusega. Selletõttu on võimalik ostu ja müügi tehingutes asendada tegelikku kuldraha tema esindajaga, tema märgiga, s.o. paberrahaga või mittetäisväärtusliku peenrahaga. Nii tekib paberraha raha kui ringlemisvahendi funktsioonist. Paberraha on kulla - ehk rahamärk.

Paberraha ringlemise seadus seisab selles, "et paberraha väljalaskmine peab piirduma selle hulgaga, kuipalju oleks pidanud tegelikult ringlema kulda (või hõbedat), mida paberraha sümboolselt esindab."²⁹ Tuleb silmas pidada, et paberraha on väärtuse märgiks ainult sedavõrd, kui võrd ta esindab teatud kullahulka.

Uurides raha, defineerib Marx, mis on raha. "Kaup, mis funktsioneerib väärtusmõõduna ja sellepärast - kas otseselt või oma asetäitjate kaudu - ka ringlemisvahendina, on raha. Seepärast kuld (või hõbe) on raha."³⁰ Raha on järelikult eriline kaup, mis erines kaubatootmise ja vahetuse kogu kaupade massist, ja mille eriliseks funktsiooniks on üldise ekvivalendi osa etendamine. Raha kui üldist ekvivalenti võib vahetada iga kauba vastu.

Raha kolmandaks funktsiooniks on aarete kogumise funktsioon. Juba kaubaringluse arenemise algstaadiumil tekib kaubatootjatel vajadus ja kirglik soov jätta enesele esimese metamorfoosi ($K - R$) produkt R. Kaupa müüakse kaubavormi asendamiseks rahavormiga. Selle tagajärjel kivistub raha aardeks ja kaubamüüja saab aardekogujaks. Kuld ja hõbe saavad küllu-

²⁹ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 117.

³⁰ Sealsamas, lk. 119.

se ehk rikkuse ühiskondlikuks väljenduseks. Raha ühiskondlik jõud muutub eraomanike jõuks. Marx tsiteerib Kolumbuse üht kirja: "Kuld on imeline asi! Kellel seda on, see on isandaks kõige üle, mis ta iganes soovib. Kullaga saab isegi hingedele paradiisi avada."³¹ Aardereservuaarid on ringleva raha ära- ja juurdevoolukanaliteks.

Raha neljandaks funktsiooniks on maksevahendi funktsioon. Kui kaupade võõrandamisel pikendatakse maksetähtaega, täidab raha algul väärtusmöödu ja siis maksevahendi funktsiooni. Ostja ostab kauba enne, kui ta selle eest tasub. Müüja saab võlausaldajaks, ostja saab võlgnikuks, raha saab maksevahendiks. Seda funktsiooni teostab raha ka raha laenamise, rendi ja maksude maksmisel ning mitmesuguste lepinguliste kohustuste puhul. Raha kui maksevahendi funktsioonist tulenevad krediidirahad - vekslid, pangatähed, tšekid. Raha kui maksevahendi funktsioonist tekib kriiside võimalikkus, sest see funktsioon eeldab seda, et võlgnik müüb kauba mitte selleks, et osta kaupu, vaid selleks, et tasuda võlg.

Kui palju on vaja raha ringlemiseks teatud ajavahemiku kestel? "Kui me nüüd vaatleme antud ajavahemikus ringlemises oleva raha üldsummat, siis me näeme, et ringlemis- ja maksevahendite antud ringlemiskiiruse juures on see summa võrdne realiseeritavate kaubahindade summaga pluss saabunud tähtajaga maksete summa, lõpuks miinus käivete arv, kus üks ja seesama raha (Geldstück) funktsioneerib vaheldumisi kord ringlemisvahendina, kord maksevahendina."³²

Viieandaks raha funktsiooniks on maailmaraha funktsioon. Maailmaraha oli siis, kui elas Marx, kuld ja hõbe. Hiljem sai maailmarahaks ainult kuld kangidena. Maailmaraha funktsioneerib: 1) üldise maksevahendina, rahvusvaheliste bilansside vastastikuseks tasakaalustamiseks; 2) üldise ostuvahendina siis, kui äkitselt rikutakse ainevahetuse harilik tasakaal

³¹ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 120.

³² Sealsamas, lk. 127.

mitmesuguste natsioonide vahel; 3) rikkuse absoluutselt ühiskondliku materialisatsioonina seal, kus toimub rikkuse ülekandmine ühelt maalt teise. Maailmakaubanduse ja krediidisuhete arenedes hakati üksikuid natsionaalseid valuutasid kasutama arveldusteks mitmesuguste maade vahel. Need valuutad said arveldusvahendiks maailma ulatuses. Kuivõrd maailmaraha loomusele vastab kulla enda funktsioneerimine, siis võib üks või teine valuuta esineda tõepoolest maailmavaluutana, kui teda vabalt vahetatakse kulla vastu, kui antud riik on võimeline tasuma oma võlad teistele maadele kullas.

Kapitalismi arenedes muutub raha kapitaliks, muutub ekspluateerimise vahendiks. Raha on kõige üldisemalt kapitalivorm, olgugi et tööliste ja lihtsate kaubatöötajate käes on ta samal ajal lihtsalt raha.

SISUKORD.

Lk.

I. KUIDAS MARXI "KAPITALI" LUGEDA, ÕPPIDA JA KONSPEKTEERIDA	3
II. LISA. MARXI "KAPITALI" I KÖITE ESIMESE KOLME PEATÜKI NÄIDISKONSPEKT	17
" K a p i t a l i " e s i m e n e k ö i d e .	17
E s i m e n e o s a . K a u p j a r a h a	18
E s i m e n e p e a t ü k k . K a u p	20
T e i n e p e a t ü k k . V a h e t u s p r o t s e s s	28
K o l m a s p e a t ü k k . R a h a e h k k a u p a d e r i n g l u s	30

132. 0.05

A-
23 540
85 407

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00359643 6